

BORSOS BALÁZS

MOLDVA NÉPI KULTÚRÁJÁNAK TERÜLETI TAGOLÓDÁSA A *MAGYAR NÉPRAJZI ATLASZ* TÉRKÉPEINEK SZÁMÍTÓGÉPES FELDOLGOZÁSA FÉNYÉBEN

Az ünnepelt, Pozsony Ferenc eddig tudományos életműve számos olyan fogódzót kínál, amelyhez e tisztelgő írás szerzője munkásságának egyik vonulata, a *Magyar Néprajzi Atlasz* térképeinek számítógépes feldolgozása, és erre alapozva a magyar népi kultúra területi tagolódásának vizsgálata csatlakozhat. A kapcsolódási pontok közül végül is Moldvára esett a választás, elsősorban azért, mert a számítógépes vizsgálat itt kínált a korábbi kutatást és Pozsony Ferenc munkásságát¹ leginkább érintő új szempontokat.

MÓDSZERTAN

Moldva kulturális tagolódásának elemzése előtt azonban szükségesnek látszik röviden összefoglalni a Magyar Néprajzi Atlasz számítógépes feldolgozása és elemzése során alkalmazott módszertant, még akkor is, ha e lapokon hely hiányában elsősorban az eredmények jelennek meg.² A *Magyar Néprajzi Atlasz* 634 térképlapon közel ennyi kulturális jelenség helyi változatait mutatja be elméletileg 417 kutatóponton. Az adatok kódolása és digitalizálása

1 Itt most csak két kötetre utalok: Pozsony 1999 és Pozsony 2005.

2 A részletes elemzések Borsos 2011/I: 365–382, 392–394 és 406–413. oldalán találhatóak.

után egy klaszterező program³ az elemeket (településeket) az őket jellemző változók (kulturális jelenségek) értékei (helyi változatai) alapján összehasonlítja. Az egymásra leginkább hasonló két települést összevonja egy csoportba, jellemzőik alapján egy közös „súlypontot” képez, s a továbbiakban ezt veti össze a többi kutatóponton. Az elemzés kezdetén mindegyik elem egy, csak önmagából álló csoportot képez, a végén mind a 417 elem egyetlen csoportba tömörül. Az elemzés folyamán (ott, ahol a program nagyon különböző csoportokat von össze) tipikus eloszlásokat állapíthatunk meg. A néprajzi nagytájak, középtájak és kistájak száma (Kósa 1998 összefoglalását követve rendre 5, 26, ill. 90) nagyságrendjében számítógép meghatározta kulturális nagy-, közepes és kis területi egységeket mutathatunk ki. Ezen egységekre – itt nem részletezhető okfejtés eredményeként – a kulturális nagy-, közepes, kis- /és mikro-/ régió elnevezést találtam a legalkalmasabbnak.⁴

Az elemzés során figyelemmel kell lenni arra, hogy az atlasz 634 lapja között sok olyan akad, amely nagy mennyiségű 0 adatot tartalmaz, egyes lapok csak a kulturális jelenségek elnevezéseiről szólnak, ezért nyelvi-nyelvjárási jelenségekkel foglalkozó lapoknak tekinthetők (180 lap), illetve az atlasz alapvető időmetszetén /19–20. század fordulója/ kívüli időszakot, vagy egyes jelenségek időbeli változásait mutatják be (összesen 81 lap). Ezért ún. szűrt klaszterezéseket is végre kell hajtani, vagyis olyan elemzéseket, amelyekben a 180 nyelvi lap, a 81 időmetszeten kívüli lap nem szerepel. Az adathiányok hatását úgy ellenőrizhetjük, ha egyrészt kiszűrjük azt a 10 + 12 gyűjtőpontot, amelyeknél az adatfelvételi problémák miatt hiányoznak az adatok,⁵ illetve kiszűrjük azokat a lapokat, amelyeken 200-nál, illetve 50-nél több helység adatai hiányoznak (ezek száma rendre 267, illetve 429).⁶ Figyelembe kell azonban venni, hogy ebben az esetekben a vizsgálatba bevont lapok tematikai egyoldalúsága nő, -200-as elemzésben az atlaszban bemutatott 85 témakör közül 11, a -50-es klaszterezésben pedig már 28 teljesen kimarad. Ráadásul ezek elsősorban a nem anyagi kultúra területét mutatják be, a -50-es elemzésben az ilyen témákat bemutató 167 lapból csak 20 marad a mintában.

További vizsgálati lehetőséget nyújt, ha az atlasz adatainak alapelemzését és az így rajzolt tagolódási képet szembesítjük a kultúra térbeli szerveződését befolyásoló, nem elsődlegesen kulturális tényezők alapján kialakított területi struktúrával (közigazgatási, földrajzi, nyelvészeti tagolódás, demográfiai, agrárstatisztikai adatok), valamint az egyes kulturális aspektusoknak az atlaszon kívüli adatok (zene, tánc, és részben építkezés), illetve az atlasz adatai alapján (azaz tematikus lapcsoportok klaszterezése révén) fölláított területi struktúrájával. Az összehasonlítás legkézenfekvőbb módon úgy végezhető el, ha ezeket a kiegészítő adatokat az atlasz alapszerkezetében a 417 gyűjtőponthoz kötve rögzítjük. Így megalkothatjuk a *Magyar Néprajzi Atlasz* virtuális 10. és 11. kötetét.⁷

3 A klaszteranalízis elvi alapjaival és gyakorlati buktatóival kapcsolatban hadd utaljak korábbi publikációkra: Borsos 2003: 33–34, Borsos 2006: 145–146, Borsos 2007: 174, Borsos 2011/I: 61–64.

4 Erről részletesen lásd Borsos 2002.

5 Az atlasz adatgyűjtése (1960-as évek) idején létező politikai problémák miatt 8 + 12 romániai gyűjtőpont esetében hiányosak az adatok. Ezek közül az első csoportot egyáltalán nem, 12 kutatópontot csak korlátozottan lehetett figyelembe venni. Ugyancsak ki kellett szűrni Kecskemét és a felföldi Óvár adatait.

6 A számszerű határokat a klaszteranalízis matematikai jellegzetességei határozták meg. Részletes indoklásukat lásd Borsos 2011/I: 84–85.

7 A virtuális 10. és 11. kötetben a tematikus klaszterezések eredményei nem szerepelnek. Ez utóbbiak megtalálhatók: Borsos 2011/II: 58–121.

A 10. virtuális kötet információs és kiegészítő lapokat tartalmaz.⁸ A közigazgatási tagolódást vármegyei és járási szinten mutatja be, amelyet kiegészít az agráradatok értelmezéséhez szükséges becslőjárású osztályozási vidékek szerinti beosztás. A demográfiai és agrárstatisztikai adatok két időmetszetben (1900, 1910, illetve 1895, 1910), illetve települési és (becslő)járású szintet képviselve jelennek meg. Ez utóbbi állítható igazából párhuzamba az atlasz többi lapjával, hiszen a gyűjtőpontokat úgy határozták meg, hogy teljes környezetük kultúráját reprezentálják, és ez a tágabb környezet statisztikai adatok esetén szükségképpen a (becslő)járású jelenti. A demográfiai jellemzők közül a nemzetiségi és felekezeti eloszlás adatai három részletezett szintben készültek: 1. az összetétel százalékos aránya, 2. a többség (kizárólagos, abszolút, relatív), 3. domináns felekezet/nemzetiség. Készültek lapok a települések lakosságáról 3, illetve 7 kategóriaosztásban. Ugyanebben a kétféle bontásban került térképre a járást alkotó települések átlagos lakosságszáma is. Az utolsó demográfiai lapcsoportba a települések és a járáások népsűrűségét, valamint a járást alkotó helységek átlagos területét mutató lapok sorolódtak. A mezőgazdasági adatok közül a térképekre került az egyes művelési ágak (szántó, kert, rét, szőlő, legelő, erdő, nádas, terméketlen) százalékos aránya, kataszteri tiszta jövedelme, valamint a birtokok átlagos mérete a teljes és a szántóterületre vetítve egyaránt. Az agrárstatisztikai lapok esetén a kategóriák meghatározása azt az elvet követte, hogy míg számuk áttekinthető maradjon (6–8), mindegyikbe egyforma nagyságrendben kerüljenek elemek, és az egyes kategóriák közel azonos intervallumot foglaljanak át.⁹

Az MNA digitális változatában az atlasz összes eredeti gyűjtőpontja szerepel (mind a 417 település). Mivel ez aránylag egységesen lefedi a teljes magyar nyelvterületet, az összefüggő kép kialakításához az információs és kiegészítő lapokon azon települések adatai is szerepelnek, amelyekre vonatkozó kulturális adatok az atlasz többi lapjáról teljesen (Hídalmás, Igazfalva), illetve nagyrészt hiányoznak. Kivételt képeznek az ország határain kívül eső magyarlakta területek, tehát Moldva (és Bukovina) falvainak adatai, mert 1900 és 1910 környékén olyan részletes statisztikai felmérés, amely a magyarországiakkal párhuzamba állítható, nem volt.¹⁰ A Lahovari és társai által 1898-ban szerkesztett *Nagy Romániai Földrajzi Szótár* adatai a korábban kiadott megyei földrajzi adatsorokon alapulnak (Pozsony 2005: 12–13), az 1912-es romániai népszámlálás adatsora pedig csak a népességszámot közli.¹¹ Mindazonáltal a lehető legteljesebb kiegészítő kötet készítése érdekében azokon a lapokon, ahova az 1912-es népszámlálás adatai beilleszthetők (pl. településdemográfia egyes aspektusai 1910-ben), ott ezt megtettük, illetve a nemzetisé-

8 Bár Moldva nem tartozott a Magyar Királysághoz, ezért az itteni települések adatai ezekben a statisztikákban nem szerepelnek, a módszertan ismertetéséhez a statisztikai kiadványokból szerzett anyag ismertetése is hozzátartozik. Moldva főleg használható statisztikai adatairól a későbbiekben külön lesz szó.

9 A felhasznált adatok a következő forrásokból kerültek ki: Magyar 1902, 1912, Zentai 2001, Magyar 1897, MM 1913–1914. A virtuális 10. kötet járási adatokat bemutató térképei megjelentek Borsos 2011/II: 199–283. A 701, 712, 714, 716, 718, 720, 721, 722, 730, 736, 739, 743, 745, 764, 771, 791, 793, 799. térkép megjelent: Borsos 2008: 208–229.

10 Bukovina az I. világháború végéig Ausztria része volt és emiatt rá az osztrák népszámlálások adatai érvényesek. E népszámlálások adatainak feldolgozása ugyanakkor annyi munka befektetését igényelte volna, amely nem állna arányban az eredménnyel: az itteni 5 falu története és társadalmi környezeti viszonyai elég részletesen ismertek ahhoz, hogy a népszámlálások adatainak mechanikus átvétele sok újat mondana.

11 A román statisztikai kiadványok föltárását és értékelését Turai Tündénének és Ilyés Sándornak köszönöm.

gi és vallási adatokat tartalmazó lapokra az ezeket először közlő 1930-as népszámlálás adatait vezettük rá – csak tájékoztató jelleggel.¹²

A 11. kötetbe a szakirodalom feldolgozása által készített, a különböző aspektusokra vonatkozó tagolódási térképek kerültek. Három lap mutatja be az eddigi kutatás által feltárt, és viszonylagos konszenzust jelentő néprajzi tagolódási képet nagy, közepes és kistájak szintjén. Két lapon szerepelnek a földrajzi nagytájak és középtájak, és ugyancsak két lapon a nyelvjárási régiók, illetve a kisebb méretű nyelvjárási csoportok. A kulturális részterületek közül az irodalom alapján készült térkép az építkezés, a zene (és ennek nyomán a szokások), valamint a tánc aspektusa tagolódási képéről több részletesebb szintben. Térkép mutatja a piacok számarányát (hány fő és mekkora terület esik egy vásárhelyre), a kenderfeldolgozás területi típusait, a fazekas központokat és a díszítőművészetben kiemelkedő területeket.¹³

A számítógép a klaszteranalízis mellett az ún. kulturálishasonlóság-vizsgálatot is elvégzi.¹⁴ Ennek segítségével megállapítható, hogy egy adott település hány térképlapon, illetve mennyi változóértékben (súlyozott attribútum-értékben¹⁵) tér el a többi kutatóponttól. Tehát a sorban minél kisebb az eltérést mutató szám, annál közelebbi a rokonság. Az így alkotott lista a klaszterezés eredményét bizonyos fokig ellenőrzi is, mert míg a csoportelemzésben az első összevonások után már közös súlypontokat vesz figyelembe a számítás, ebben az esetben mindig az egyes gyűjtőpontok eltérését vizsgálja az összes többitől. Ha tehát az egyes területi egységeket képviselő kutatópontok egymás listájában az élen szerepelnek, a csoport egységessége bizonyítható. Ez a módszer elsősorban a kisebb (maximum 10–15 gyűjtőpont által képviselt) területi egységek meghatározásában lehet segítségünkre, tehát Moldva esetében (8 gyűjtőpont) jól alkalmazható.

12 Mivel e népszámlálásban különválasztották a nemzetiséget és az anyanyelvet, a térképeken ez utóbbi adatai szerepelnek. Azokban az esetekben, amikor nyilvánvalóan helytelen szám szerepel (pl. Balázsfalva vagy Bogdánfalva lakosságának 0%-a magyar anyanyelvű), az adott településnél nem tüntettük föl az adatot. (A moldvai csángók létszámáról lásd Tánczos 1997, 1999)

13 A térképek a következő források alapján készültek: Kósa 1998, Hajdú-Moharos 2000, Hajdú-Moharos–Hevesi 2002, Juhász 2001, Barabás–Gilyén 1979, Harkai 1995, Tátrai 2002, Domkos–Németh 2004, Vargyas 1990, Martin 1990, Prinz–Teleki é. n., Kresz 1991, Szolnoky 1972, Domonovszky 1981. A virtuális 11. kötet említett térképei megjelentek: Borsos 2009: 275–287, Borsos 2010: 185–220, illetve Borsos 2011/II: 287–338. A számítógépes elemzés alkotta, illetve a tudományos szintézis eredményeképp rajzolt területi tagolódási térképek (831–833, illetve 834–837. térkép) megjelentek: Borsos 2011/II: 339–354.

14 Ennek részleteiről lásd Borsos 2006: 148–149, Borsos 2007: 176 és Borsos 2011/I: 213–214.

15 A kulturálishasonlóság-vizsgálat leghatékonyabb változatának az ún. súlyozott attribútum-érték vizsgálat bizonyult. Ebben az esetben nemcsak azt vesszük figyelembe, hogy egy adott település adatai hány térképen térnek el egy másiktól, hanem azt is, hogy ha egy adatban el is térnek, van-e olyan adat a térképen, amelyben egyeznek. A súlyozás jelen esetben azt jelenti, hogy ha a települések egy adatban eltérnek, de kettőben egyeznek, az nagyobb hasonlóságot jelent, mint ha egy eltérés mellett csak egy adatban egyeznének az adott lapon.

MOLDVA KULTURÁLIS ELKÜLÖNÜLÉSE ÉS BELSŐ TAGOLÓDÁSA

Az összes térképlap és az összes település alkotta adatbázis klaszterezése során a Moldvát és Erdélyt magában foglaló Keleti nagyrégió elsőként, azaz a 2. lépésben válik le a magyar nyelvterület többi részétől, ezután 12 klaszter meghatározásáig együtt marad, amikor Moldva különül el. A korai leválás és a sokáig megmaradt egység nagyrégiós szinten még a néprajzi kutatásban is sokszor kiemelt tényvel, a nagyrégióknak a többihez képest régiesebb kultúrájával és sajátos etnikai környezetével magyarázható. Moldva elválása pedig a még archaikusabb kultúrával és az eltérő nemzetiségi viszonyokkal (szász-román-magyar együttélés helyett abszolút többségi román környezet) hozható összefüggésbe (Kósa 1991: 204–205, 208). A Keleti nagyrégió aztán tovább tagolódik, a 18. lépésben Erdély is kettéválik. Középrégiós szinten a legtipikusabbnak ez a tagolás tekinthető: Nyugati (Nyugat-Erdély), Keleti (Kelet-Erdély) és Moldva középrégió.

Moldvát, egész pontosan a történelmi Magyarország határain kívül, a Szeret folyó környékén levő magyar településeket a néprajzi kutatás önálló nagytájként kezeli. Az atlaszban térképezett kulturális jelenségek vizsgálata alapján a különállás egyértelműen bizonyított, de az atlaszban 8 településsel képviselt Moldvát az adatok bizonyos fokú egyoldalúsága és a gyűjtés problémái miatt – mint láttuk – külön nagyrégió helyett a Keleti nagyrégió egyik középrégiójaként lehetett csak meghatározni. Az adatok vizsgálata azonban kimutatja, hogy Moldva a Keleti középrégióval elsősorban csak a nagyszámú 0 adat miatt tart sokáig együtt, igazából külön nagyrégióknak is tekinthető. A Keleti nagyrégiótól a klaszterezések többségében már a 2. lépésben leválik, néhány esetben (időtényező kiszűrése, gazdálkodás, táplálkozás összesített, táplálékkészítés) Bukovinával együtt. Csak néhány tematikus klaszterezés során nem jelenik meg rögtön, ezekben az esetekben a 2. lépésben még a Keleti középrégióval tart. Ezek azok az aspektusok, ahol a néprajzkutatás is leginkább számon tartja a moldvai–székely kapcsolatot (terminológia, település–építkezés, lakóház–építkezés). A nem anyagi kultúra adatainak feldolgozásai a Keleti nagyrégióban (a gyűjtési problémák miatt) már az első lépésekben szórt klasztereket eredményeznek. Mivel Moldva esetében a statisztikai térképeket nem lehetett adatokkal feltölteni, ilyen szempontú egységét csak a vizsgált időszaknál későbbi (1930-as népszámlálás), illetve becslött adatokra alapozva tekinthetjük át, amelyek egy román és görög keleti abszolút többségű környezetben római katolikus és magyar kisebbséget mutatnak. Földrajzi szempontból a moldvai települések erősen tagolt környezetben találhatók. Két nagytáj (Szubkárpatok és Román-alföld) és összesen 5 középtáj területén fekszenek: az atlasz gyűjtőpontjai közül Bogdánfalva, Külsőrekecsin és Tatros a Tázló menti Szubkárpatok, Lészped a Németvársári-Szubkárpatok, Balázsfalva és Ploszkucén a Moldova–Szeret-völgyfolyosó, Szabófalva a Szucsávai-, Gajcsána a Tutovai-dombvidék területén. A nyelvészet a Moldvai nyelvjárási régiót 3 csoportra osztja: Északi (Szabófalva, Balázsfalva és a legdélebben található, ám a 19. század végén Szabófalváról települt Ploszkucén), Déli (Bogdánfalva) és Székely csoportra (Lészped, Külsőrekecsin, Gajcsána, Tatros). Ezek a nyelvjárási kategóriák alkotják az alapját a moldvai magyarok néprajzi felosztásának, és ez alapján tárgyalja őket Pozsony Ferenc is.¹⁶ A néprajzkutatás általában Moldvára is kiterjesztette tájmeghatározásait. Szolnoky Lajos szerint a kendermegmunkálást illetően a Közép-Erdélyhez hasonló 8. területi csoport jellemző itt, az Északi csángók földrajzilag is északon fekvő falvait (Szabófalva, Ba-

16 A beosztást Pozsony 2005: 231–232 alapján végeztük.

lázsfalva) nem osztotta be. A népzene és néptánc kutatása külön dialektusként határozta meg Moldvát, de ezen belül részletes területi beosztást nem adott.

A klaszteranalízis Moldva jellegzetes tagolásaként 3, illetve 5 klasztert határozott meg (a szórásnégyzet változása 0,0794–0,0915, illetve 0,0657–0,0773). A legelőször elváltó klaszterbe 2 északi falu, Szabófalva és Balázsfalva kerül, a harmadik Északi csángó település, Ploszkucén azonban nem. A 3. lépésben Gajcsána egyedül válik el a többitől. Így a 3. klaszterbe sorolódik Lészped, Bogdánfalva, Külsőrekecsin, Ploszkucén és Tatros. Így egy Északi, egy Keleti és egy Nyugati kistrégiót határozhatunk meg. A következő lépésekben ez utóbbi klaszter bomlik fel, előbb Tatros, aztán Lészped, majd Bogdánfalva, s végül Ploszkucén és Külsőrekecsin is egytagú klasztert képez. Utoljára az Északi kistrégióbeli két falu válik szét. Mivel a nyelvjárási és ezzel együtt a néprajzi tagolás is 3 csoportot határoz meg, 3 klasztert érdemes vizsgálni. Azonban nemcsak az összesített, hanem a 4 szűrt és a 14 tematikai klaszterezés során sem jelentek meg egyetlen alkalommal sem ezek a csoportok. A klaszteranalízis tehát a néprajzi–nyelvjárási felosztást nem támasztja alá. Ugyanakkor a -50-es elemzés kivételével mindegyik szűrt elemzés a fenti 3 klasztert határozta meg, azzal a különbséggel, hogy az idő- és a nyelvi tényező kiszűrése után Gajcsána rögtön a 2. lépésben elvált a többi településtől. A tematikai klaszterezések során az Északi kistrégió 9, a Nyugati viszont mindössze 3 esetben jelent meg. Az Északi kistrégió a 2. lépésben vált ki a település–építkezés, a lakóház–építkezés, a harmadikban a gazdálkodás összesített, az állattartás, az életmód összesített, a táplálkozás összesített és a táplálékkészítés elemzése során. A kevés lapot bevonó elemzések közül a viselet és az étkezés aspektusát tekintve az 5. lépésben különült el. A Nyugati kistrégió a 2. lépésben jelent meg a táplálkozás összesített és a táplálékkészítés elemzése során, a 3. lépésben pedig az életmód összesített lapjai analízisekor. Mivel a Keleti kistrégió egytagú klaszter, ezért természetesen mindig megjelent. Itt azt érdemes nézni, mely aspektusokban vált ki a 2–3. lépésben, amikor a többi település elméletileg még többtagú klaszterekben volt. A 2. lépésben mutathattuk ki a szállítás–közlekedés és az életmód összesített lapjai elemzése során, a 3. lépésben pedig a táplálkozás összesített, a táplálékkészítés, a nem anyagi kultúra és a szokás–hiedelem lapcsoport analízisében. Mindez arra utal, hogy Gajcsána még a moldvai települések között is sajátosan elkülönült kultúrával rendelkezik.

A kulturális hasonlóságvizsgálat a klaszteranalízissel ellentétben inkább utal a nyelvjárási–néprajzi csoportokra. Balázsfalva rokoni sorában Szabófalva (33) után Ploszkucén (40) következik. Gajcsána (55) az utolsó. Szabófalva sorában ugyan Ploszkucén (46) csak a 3., de a 2. helyen a szintén nem Székely, hanem a Déli csángó Bogdánfalva (42) áll. Gajcsána itt is az utolsó. A Déli csángókat egyedül képviselő Bogdánfalva sorában ugyan az első helyen a szomszédos (Székely) Külsőrekecsin (40,5) áll, de utána alig nagyobb súlyozott attribútum-értékkel (41–42) az Északiak falvai következnek. Gajcsána itt is az utolsó. Ploszkucén helyzete már nem ilyen egyértelmű. Elöl itt is a Székely Külsőrekecsin (38,5) van, a másik két Északi falu csak a 2. és 5. helyen áll, és Gajcsána is előrekerült az utolsó előtti helyre. A Székely Külsőrekecsin sorában már nincs meg a nyelvjárási különbségnek megfelelő sorrend. Az első az Északi Ploszkucén, a 2. a Déli Bogdánfalva, és csak a 3. a Székely Tatros (42). A szintén Székely Gajcsána (igaz, kisebb értékkel /51/) megint az utolsó. Lészped sorában is az Északi Ploszkucén (42) áll az élen, de őt, igaz, jelentős értékkülönbséggel, Külsőrekecsin (46) és Tatros (50) követi. Gajcsána az utolsó előtti. Tatros sora a legkülönlegesebb, amely a település székely kapcsolatait jelzi. Bár Külsőrekecsin (42) után Ploszkucén (48) következik, majd Lészped (50), és csak a 4–6. helyen a többi Déli és Északi csángó falu, ugyanakkor Gajcsánát (58) nemcsak a Déva melletti Csernakeresztúr, hanem hétfalusi Türkös, a gyergyói Ditró és Kászonimpér

is megelőzi. Gajcsána sorában ugyan Tatros az utolsó moldvai falu, de eléje nem kerül bukovinai vagy erdélyi település. A legközelebbi Ploszkucén, ám utána Székely csángó falvak (Külsőrekecsin, Lészped) következnek. A kulturális hasonlóságvizsgálat tehát, ha igazolni nem is igazolta, de nem zárta ki a nyelvjárási alapon végzett csoportosítást. Ugyanakkor a Székely csángó falvak nagyfokú különbségét magyarázhatja eltérő származásuk és különböző időben történt betelepedésük.

Halász Péter a települések közötti kapcsolatrendszerre (pl. viselet, rokonszenv, falucsúfolók, búcsúba járás, házasság) alapozva a nyelvjárási struktúrától bizonyos fokig eltérő rendszert alkotott, amelyben összesen 5 (6) területi egységet határozott meg. Ezeket összehasonlíthatjuk azzal az 5 klaszterrel, amely a szórásnégyzet értékében bekövetkező nagyobb változás alapján szintén jellegzetes tagolásnak tekinthető. Halász megkülönböztet egy Északi csoportot (Szabófalva, Balázsfalva), egy Szeret bal parti csoportot (Gajcsána), egy Bákótól északkeletre levő csoportot (Lészped), egy a Tázló és a Tatros összefolyása menti csoportot (Tatros) és a Szeret jobb partja településeit. (Ez utóbbi helyen Halász valójában két csoportot állapít meg: a Szeret–Tázló–vízválasztótól keletre lakó nagyobb tömböt /Bogdánfalva, Külsőrekecsin/ és egy, a vízválasztótól nyugatra levő kisebb egységet /innen nincs gyűjtőpont az atlaszban, és e településeket Halász sem elemzi részletesebben./) Ploszkucén igazából nem tartozik egyik körbe sem, bár kapcsolatai alapján Halász a Szeret bal parti csoporthoz sorolja (Halász 2002 (1997): 132–138.). Ez a struktúra szinte teljesen egyezik a klaszteranalízis eredményével, azzal a különbséggel, hogy 5 klaszter esetén Ploszkucén még nem különül el, hanem Külsőrekecsinnel és Bogdánfalvával van egy csoportban.

A *Magyar Néprajzi Atlasz* számítógépes feldolgozása és elemzése tehát a moldvai települések belső tagolódására alkotott kétféle beosztás, vagyis a nyelvészeti alapokon álló és a Halász Péter által megállapított kulturális tagolás közül inkább az utóbbit támasztja alá.

SZAKIRODALOM

BARABÁS Jenő (főszerk.)

1987–1992 *Magyar Néprajzi Atlasz I–IX*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

BARABÁS Jenő – GILYÉN Nándor

1987 *Magyar népi építészet*. Műszaki Kiadó, Budapest.

BORSOS Balázs

2002 „A régi jó régió”. A magyar kultúra számítógép meghatározta területi egységeinek elnevezése kérdéséről. In: Keményfi Róbert (szerk.): *Néprajzi Látóhatár XI*. (1–4) *A kultúra táji, térbeli változatai. Tanulmányok a 60. éves Kósa László tiszteletére*. 103–112.

2003 A magyar nyelvterület kulturális régióinak számítógépes meghatározása a Magyar Néprajzi Atlasz térképei alapján. Előzetes eredmények. In: Vargyas Gábor (szerk.): *Népi Kultúra – Népi Társadalom XXI*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 31–60.

2006 Cultural Affiliation of Diaspora Settlements in Transylvania in the Light of the Computerisation of the Maps of the Atlas of Hungarian Folk Culture. In: Balogh, Balázs – Ilyés, Zoltán (eds.): *Perspectives of Diaspora Settlements*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 139–157.

2007 Erdélyi szórványtelepülések kulturális hovatartozása a Magyar Néprajzi Atlasz térképeinek számítógépes feldolgozása tükrében. In: Balogh Balázs – Bodó Barna –

- Ilyés Zoltán (szerk.): *Regionális identitás, közösségépítés, szórványgondozás*. (Kisebbségkutatás Könyvek.) Lucidus Kiadó, Budapest, 170–182.
- 2008 A Magyar Néprajzi Atlasz virtuális 10. kötete. In: Vargyas Gábor – Berta Péter (szerk.): *Ethno-lore XXV*. MTA NKI, Budapest, 194–229.
- 2009 A Magyar Néprajzi Atlasz virtuális 11. kötete. I. Néprajzi, földrajzi és nyelvjárási tagolódási térképek. In: Berta Péter (szerk.): *Ethno-lore XXVI*. MTA NKI, Budapest, 265–287.
- 2010 A Magyar Néprajzi Atlasz virtuális 11. kötete. II. Kulturális tagolódási térképek az egyes kulturális aspektusok alapján In: Berta Péter (szerk.): *Ethno-lore XXVII*. MTA NKI, Budapest, 165–228.
- 2011 A magyar népi kultúra regionális struktúrája a Magyar Néprajzi Atlasz számítógépes feldolgozása fényében I–II. MTA NKI, Budapest, 563 + 354 pp.
- DICȚIONARUL STATISTIC
1914–1915 *Dicționarul statistic al României întocmit pe baza rezultatelor definitive ale recensământului general al populațiunii din 19 decembrie 1912*. Vol. 1–2. Institutul de Arte Grafice C. Sfetea, București.
- DOMANOVSKY György
1981 *A magyar nép díszítőművészete I–II*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- DOMOKOS Mária – NÉMETH István (szerk.)
2004 Moldva és Bukovina 1–4. In: Falvy Zoltán (szerk.): *Magyar Népzenei Antológia*. VII. Hungaroton, Budapest.
- HAJDÚ-MOHAROS József
2000 *Magyar településtár*. Kárpát-Pannon, Budapest (térképek: Horváth Zsolt).
- HAJDÚ-MOHAROS József – HEVESI Attila
2002 A Kárpát-Pannon térség tájféldrajza. In: Karátson Dávid (szerk.): *Magyarország földje. Kitekintéssel a Kárpát-medence egészére (Pannon enciklopédia*. VI. kötet. 1997. 2., jav. kiadás.) Magyar Könyvklub, Budapest, 294–306.
- HALÁSZ Péter
2002 (1997) A moldvai magyarok táji-etnikai tagolódásáról. In: Uő: *Bokrétába kötetem vala: a moldvai magyarok néprajzához*. EFI, Budapest, 113–138. (Első kiadás: Új szempontok a moldvai magyarok táji-etnikai tagozódásának vizsgálatához. In: Pozsony Ferenc (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 5. Dolgozatok a moldvai csángók népi kultúrájáról*. KJNT, Kolozsvár, 7–26.)
- HARKAI Imre
1995 *Házrendszerek és szerepük a magyar népi építészetben*. LaVik 1992™, Budapest.
- JUHÁSZ Dezső
2001 A magyar nyelvjárások területi egységei. A nyelvjárási régiók. In: Kiss Jenő (szerk.): *Magyar dialektológia*. Osiris Kiadó, Budapest, 262–316. (térkép: 5. melléklet).
- KÓSA László
1991 Észrevételek és kiegészítések Juhász Dezső „A magyar tájnévadás” című munkájához. *Magyar Nyelv* 87. (3) 330–336.
1998 *Paraszti polgárosulás és a népi kultúra táji megoszlása Magyarországon (1880–1920)*. Planétás Kiadó, Budapest.
- KRESZ Mária
1991 *Magyar fazekasművészet*. Corvina–Forum, Budapest–Újvidék.
- LAHOVARI, Ioan George
1898 *Marele Dicționar Geografic al României*. București.

Magyar Korona országainak 1900. évi népszámlálása, A. 1902. A népesség általános leírása községenként. *Magyar Statisztikai Közlemények*. Új Sorozat 1. MKSH, Budapest.
Magyar Korona országainak 1910. évi népszámlálása, A. 1912. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint. *Magyar Statisztikai Közlemények*. Új Sorozat 42. MKSH, Budapest.

Magyar Korona országainak mezőgazdasági statisztikája, A. 1897. I. A magyar mezőgazdasági statisztika fejlődése s az 1895. évi VIII. törvénycikk alapján végrehajtott összeírás főbb eredményei községenként. M. Kir. Stat. Hiv., Budapest.

MM vármegye adóközségeinek területe és kataszteri tisztajövedelme művelési áganként és osztályonként az 1909. évi V. T.-cikk alapján végrehajtott kataszteri kiigazítás után. 1913–1914. M. Kir. Állami Nyomda, Budapest.

MANUILĂ, Sabin

1938 *Recensământul general al populației României din 29. decembrie 1930. Volumul II. Neam, limbă maternă, religie*. Institutul Central de Statistică, București.

MARTIN György

1990 Magyar táncdialektusok. In: Dömötör Tekla – Hoppál Mihály – Niedermüller Péter – Tátrai Zsuzsanna (szerk.): *Magyar néprajz VI. Népzene – Néptánc – Népi játék*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 390–451.

POZSONY Ferenc

2005 *A moldvai csángó magyarok*. Gondolat–EFI, Budapest.

POZSONY Ferenc (szerk.)

1999 *Csángósors. Moldvai csángók a változó időben*. (A Magyarorsággutatás könyvtára, XXIII.) Teleki László Alapítvány, Budapest.

PRINZ Gyula – TELEKI Pál (szerk.)

é. n. *A magyar munka földrajza. Magyar föld – magyar faj II. Magyar földrajz 2*. Kiadó nélkül, Budapest.

SZOLNOKY Lajos

1972 *Alakuló munkaeszközök. A magyar népi kenderrost-megmunkálás*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

TÁNCZOS Vilmos

1997 Hányan vannak a moldvai csángók? *Magyar Kisebbség*. Új sorozat. 3 (1–2) 370–390.
1999 A moldvai csángók lélekszámáról. In: Pozsony Ferenc (szerk.): *Csángósors. Moldvai csángók a változó időben*. (A Magyarorsággutatás könyvtára, XXIII.) Teleki László Alapítvány, Budapest, 7–32.

TÁTRAI Zsuzsanna

2002 Kalendáris szokásaink táji tagolódása. *Néprajzi Látóhatár XI.* (1–4) 317–339.

VARGYAS Lajos

1990 A magyar népzene dialektusterületei. In: Dömötör Tekla – Hoppál Mihály – Niedermüller Péter – Tátrai Zsuzsanna (szerk.): *Magyar néprajz VI. Népzene – Néptánc – Népi játék*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 63–94.

ZENTAI László (szerk.)

2001 *A történelmi Magyarország atlasza és adattára 1914*. Talma, Pécs.

ZONIFICAREA CULTURII POPULARE A MOLDOVEI PRIN PRISMA PRELUCRĂRII PE CALCULATOR A HĂRȚILOR DIN ATLASUL ETNOGRAFIC MAGHIAR

Lucrarea de față abordează delimitarea culturală de Transilvania, respectiv zonificarea internă a regiunii de răspândire a limbii maghiare din Moldova, o regiune majoră care nu a aparținut niciodată de teritoriul statului istoric maghiar și care a fost considerată foarte specifică de către etnografia maghiară, și face acest lucru cu ajutorul prelucrării pe calculator al *Atlasului Etnografic Maghiar* și cu alte analize comparative. Acestea din urmă confruntă zonificarea bazată pe interpretarea datelor Atlasului cu structura teritorială ce influențează organizarea culturii în spațiu. Acestea se pot grupa în trei: 1. cele formate primordial pe baza factorilor culturali, 2. structura teritorială a unor aspecte culturale pe baza datelor dinafara Atlasului, respectiv 3. pe cele incluse în Atlas. Concluzia ar fi că analizele efectuate pe baza Atlasului susțin structura teritorială elaborată de Péter Halász pe baza faptelor culturale, în locul delimitării anterioare pe bază lingvistică (grupul Nordic, Sudic, Secuiesc).

TERRITORIAL DIVISION OF THE POPULAR CULTURE OF MOLDAVIA AS MIRRORED BY THE COMPUTERIZED PROCESSING OF THE MAPS OF THE HUNGARIAN ETHNOGRAPHIC ATLAS

The present paper deals with the delimitation from Transylvania and inner division of the Hungarian language area from Moldavia, region considered quite specific by Hungarian ethnography, although it has never been a part of the territory of the historical Hungarian state, using the computerized processing of the *Hungarian Ethnographic Atlas* and further comparative studies. The latter confronts the division based on the interpretation of the data included in the Atlas with the territorial structure that influences the organization of culture in the territory. These can be grouped into three: 1. the ones formed based primarily on cultural factors, 2. territorial structures based on the data not included in the Atlas, respectively 3. on data included in the Atlas. The conclusion is that the analysis based on the Atlas confirms the territorial structure elaborated by Péter Halász based on cultural facts in spite of the earlier linguistic division (Northern, Southern, Szekler).

